

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

**НАЦІОНАЛЬНА НАУКОВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА БІБЛІОТЕКА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ**

ISSN 2307-3179 (Print)

ВІСНИК АГРАРНОЇ ІСТОРІЇ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Випуск 39-42

Київ – 2022

**ВІСНИК
АГРАРНОЇ
ІСТОРІЇ**

39-42'2022

Науковий журнал

Редакційна колегія:

М.А. Журба (*головний редактор*),
В.А. Вергунов, В.О. Доценко,
М.П. Жолоб, І.А. Коляда, С.С. Падалка,
О.В. Потильчак, В. Сукарев

**BULLETIN OF
AGRARIAN
HISTORY**

Editorial Board Members:

Zhurba M. (*Editor-in-chief*),
Dotsenko V., Koliada I.,
Padalka S., Potylchak O., Sukarev V.,
Vergunov V., Zholob M.

39-42'2022

Scientific journal

УДК 94:63(100)

В 53

DOI: 10.31392/VAN-2022.39-42

Засновники:

- Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
- Національний університет біоресурсів і природокористування України
- Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН України

*Свідоцтво про державну реєстрацію:
КВ № 19525 – 9325 Р від 13.11.2012 р.*

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 894 від 10.10.2022 р. журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з історичних наук (спеціальність 032 історія та археологія)

Журнал індексується в міжнародній наукометричній базі Google Scholar

Офіційна інтернет-сторінка видання:
<https://agrarian-history.com.ua>

Адміністратор сайту:

С. Діхтяр

Адреса редколегії:

03037, м. Київ,
вул. Освіти, 6, каб. 16
тел.: (044) 520-12-05;
e-mail: zholobb@gmail.com

Друкується за рішенням:

Вченої ради історико-філософського факультету
НПУ ім. М.П. Драгоманова
(протокол № 3 від 26.10.2022 р.)

Підп. до друку 02.11.2022

Формат 70 x 108 1/16.

Папір офсет. Друк. різogr.

Ум. автор. арк.: 17,7

Наклад 50 прим.

Друк: ТОВ «ТВОРИ»

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, імен та інших відомостей.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

<https://doi.org/10.31392/VAN-2022.39-42.02>
УДК 378.147 (075.8)

СТВОРЕННЯ ІСТОРИЧНИХ УЯВЛЕНЬ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПРО КНЯЗЯ ДАНИЛА РОМАНОВИЧА НА УРОКАХ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У 7 КЛАСІ: РОЛЬ ЕСТЕТИЧНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Коляда Ігор Анатолійович

доктор історичних наук, професор кафедри методики навчання суспільних
дисциплін і гендерної освіти,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, м. Київ
e-mail: kolyada.i.a.1968@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3802-9082>

Борчук Степан Миколайович

доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ
e-mail: borchuk_s@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-7494-7369>

Камбалова Яніна Миколаївна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри методики навчання суспільних
дисциплін і гендерної освіти,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, м. Київ
e-mail: novajava@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-2886-7696>

Дрогомирецька Людмила Романівна

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України
і методики викладання історії,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ
e-mail: l.drogomyretska@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9770-2724>

***Анотація.** Залучення естетичних засобів навчання історії до можливостей інноваційних технологій, зокрема мультимедійних, сприяє глибшому засвоєнню матеріалу в процесі вивчення життя певної історичної особистості. Автори статті пропонують методичні прийоми застосування інноваційних підходів до використання естетичних засобів навчання історії у формуванні образної свідомості князя Данила Романовича при вивченні історії України у 7 класі. Мета дослідження – проаналізувати методику*

опанування історичного матеріалу про князя Данила Романовича за допомогою творів літератури, музики, живопису та монументального мистецтва. Під час роботи автори статті використали теоретичні прийоми узагальнення та осмислення зібраної інформації – аналіз та узагальнення фактів із життя князя Данила Романовича, викладених у літературних джерелах, порівняння та моделювання прийомів формування історичної свідомості за допомогою естетичних засобів. Результатом статті є створення прикладів практичного використання методики роботи з літературними та художніми творами на уроках історії України, зокрема під час вивчення матеріалів, присвячених видатній постаті в історії України – князю Данилу Романовичу. Запропоновано новітні підходи до формування свідомості історичних особистостей на уроках історії на прикладі видатної історичної постаті української історії – князя Данила Романовича. Також продемонстровано роль засобів естетичного навчання у процесі формування культурологічної компетентності. Матеріали статті можуть бути використані авторами підручників і методичних рекомендацій з курсу історії України. У процесі написання статті автори дійшли висновків, що застосування естетичних засобів навчання історії шляхом використання інноваційних підходів на уроках історії України сприяє формуванню культурологічної компетентності виховання учнів, урізноманітнює їх навчальну діяльність.

Ключові слова: історична персоналія, естетичні засоби навчання історії, художня література, методичні прийоми, мультимедійна дошка.

Постановка проблеми. Вивчення життєдіяльності певної історичної персоналії є дуже важливим елементом у вивченні історії. Воно допомагає створити більш живий образ тієї чи іншої епохи, а також сприяє формуванню особистості здобувача освіти. Поєднання естетичних засобів навчання історії з можливостями інноваційних технологій, зокрема мультимедійних, сприятиме більш глибокому засвоєнню навчального матеріалу, оскільки вчитель зможе ознайомлювати учнів з історичними фактами за допомогою творів літератури, музики, живопису, скульптури.

Мета дослідження – проаналізувати методику опанування історичного матеріалу про князя Данила Романовича за допомогою творів літератури, музики, живопису та монументального мистецтва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні українські методисти розробили власні методичні підходи, прийоми, методи та форми по формуванню в учнів уявлень про історичну персоналію. Так, відомий дидакт – методист І. Коляда запропонував різні інноваційні підходи до методики формування уявлень про історичну персоналію [Коляда, 2013], вчений-методист П. Мороз акцентує увагу на методичних вимогах до характеристики історичної особи [Мороз, 1997], дидакти І. Рибак та Н. Ольхіна розглядають загальну методику вивчення особистості і визначають вимоги державних програм до компетенцій учня, які стосуються особистості [Рибак, Ольхіна, 2004], методист Л. Нерпан визначає види завдань, що передбачають створення портретів історичних діячів на шкільних історичних олімпіадах [Ольхіна, Діденко, Нерпан, Черкаська, 2004], відомий методист В. Тоболін розробляє проблему вивчення життя і діяльності історичних осіб через використання схем-портретів [Тоболін, 1999], викладачі Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка З. Соланська та С. Соланський і Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Л. Ластовецька провели дослідження, присвячене утіленню образу князя Данила Романовича у різних напрямках українського мистецтва [Ластовецька-Соланська, Соланський, Ластовецька, 2021].

Виклад основного матеріалу. Специфіка використання естетичних засобів навчання історії на уроках історії України полягає у передачі дійсності за допомогою яскравих й емоційних образів, що покликані стати складовою історичних уявлень здобувачів освіти. Як зазначає сучасний дидакт-методист професор І. Коляда, сформувавши в здобувачів освіти міцні знання та допомогти оцінити історичні факти можна в тому випадку, якщо вони не тільки вивчають програмний матеріал, але й будуть уміти користуватися ним у житті, якщо засвоять предмет історії не пасивно, а активно, якщо вмітимуть розбирати й узагальнювати історичний матеріал, якщо матимуть об'єктивне міркування про минуле. В нагоді для цього може стати використання творів художньої літератури, живопису тощо [Коляда, 2013].

Роль і місце історичної особи в історичному процесі є важливим методологічним питанням історичної науки. Історія, як наука, що досліджує минуле, передбачає вивчення історичних осіб, аналіз їх діяльності та надання оцінок її результатів. Розгляд історичних осіб оживляє сухі історичні схеми, сприяє розкриттю причин історичних подій та явищ і допомагає запропонувати певну модель суспільної поведінки.

Використання естетичних засобів навчання історії при викладі історичного матеріалу та вивченні історичної персоналії з ефективним використанням мультимедійних технологій має сприяти підвищенню його конкретності, емоційності і зміцненню засвоєння ключових знань у здобувачів освіти, а також стимулювати розвиток історичного та креативного мислення, формуванню культурної (комунікативної) компетентності.

У чинному Державному стандарті базової середньої освіти, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України № 898 від 30 вересня 2020 року, до переліку ключових компетентностей віднесено і культурну компетентність, яка передбачає «наявність стійкого інтересу до опанування культурних і мистецьких здобутків України та світу, шанобливого ставлення до культурних традицій українців, представників корінних народів і національних меншин, інших держав і народів; здатність розуміти і цінувати творчі способи вираження та передачі ідей у різних культурах через різні види мистецтва та інші культурні форми; прагнення до розвитку і вираження власних ідей, почуттів засобами культури і мистецтва» [Державний стандарт базової середньої освіти].

До культурної компетентності належить низка специфічних умінь та ставлень. Зокрема, такі уміння: використовувати мову для духовного, культурного та національного самовираження; читати, аналізувати та інтерпретувати тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) українських і зарубіжних авторів; сприймати та осмислювати цінності, актуалізовані в текстах (зокрема художніх текстах, медіатекстах) українських і зарубіжних авторів; використовувати досвід взаємодії з творами мистецтва в життєвих ситуаціях для формування власного світогляду та збагачення досвіду; створювати тексти з вираженням власних ідей, досвіду і почуттів та використанням відповідних художніх засобів; добирати тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) для задоволення власних пізнавальних та естетичних потреб. Такі ставлення: потреба в читанні художньої літератури для задоволення та

рефлексії над прочитаним; цінування художньої літератури як мистецтва слова в контексті духовних надбань людства; відкритість до міжкультурної комунікації, усвідомлення індивідуальних і соціальних стереотипів, що можуть міститися в тексті (зокрема художньому тексті, медіатексті); зацікавленість світовими культурними здобутками; готовність сприймати літературний твір як структуру, відкриту до читацьких інтерпретацій у часі та просторі [Державний стандарт базової середньої освіти].

Шкільна історична освіта не може обійтися без вивчення діяльності історичних осіб, як слушно вказує професор І. Коляда, по-перше, тому що «...люди, гідні схвалення або осудження, широковідомі або неznані, завжди будуть цікаві загалу: адже саме ці люди створили світ, в якому ми живемо нині»; по-друге, прогрес, у суспільстві завжди визначає орієнтацію на видатних, талановитих і великих осіб; по-третє, пошук орієнтирів та ідеалів, зразків для наслідування, згідно досліджень психологів, є закономірністю, яка впливає на формування особистості здобувача освіти [Коляда, 2013].

Однією з найважливіших історичних персоналій, що вивчається на курсі навчальної дисципліни «Історія України» є постать князя Данила Романовича («Галицького»), котрий зіграв значну роль в історичному розвитку нашої держави.

На думку З. Соланської, С. Соланського та Л. Ластовецької: «Історична постать Короля Данила, яка стала одним із брендів української нації, і надалі продовжує викликати непроминуше зацікавлення, свідченням чого є рясна кількість останніх історичних розвідок і мистецьких присвят. Перелік цих науково-мистецьких артефактів продовжує зростати в геометричній прогресії» [Ластовецька-Соланська, Соланський, Ластовецька, 2021, с. 11]. Велика кількість наукової та художньої літератури, яка висвітлює ті чи інші епізоди життя князя Данила Галицького дає нам змогу навести ряд прикладів практичного використання методичних прийомів роботи з художньою літературою на уроках історії України.

З постаттю князя Данила Галицького здобувачі освіти вперше знайомляться у 7 класі під час вивчення теми «Утворення Галицько-Волинської держави». Розкриваючи обставини приходу до влади князя Данила, вчитель застосовує прийом використання уривків художнього твору у розповіді. Цей прийом передбачає заміну частини розповіді на матеріали певних художніх творів, зокрема уривки з роману Т. Орлика «Данило Галицький». Так, вчитель, висвітлюючи здобувачам освіти історичний матеріал щодо боротьби за Галицько-Волинську державу, зазначає: «За спадщину князя Романа Мстиславича в боротьбу вступили і руські князі, і Угорщина, і Польща, проте головною силою було галицьке боярство, яке прагнуло не допустити посилення князівської влади. Скориставшись малолітством синів Романа Данила та Василька, галицькі бояри запросили на князівський престол онуків Ярослава Осмомисла, синів Ігоря Святославича Романа, Святослава і Ростислава. Проте Ігоровичі вимагали реальної влади, у відповідь на що бояри почали чинити заколоти. Отримавши ж повноту влади, Ігоровичі жорстоко розправилися з галицькими боярами. Проте уцілілі бояри на чолі звернулися до угорського короля з проханням відпустити законного князя Данила й надати допомогу проти Ігоровичів. Заручившись підтримкою короля, велике військо рушило на Галич. Таким чином, у вересні 1238 р., Данило повернувся на престол, а декількома роками раніше його братові Васильку вдалося закріпитися на Волині. У своєму романі Тарас

Орлик “Данило Галицький” ці події описує так: “І вийшло нове князівство, Галицько-Волинське, найбільше і найбагатше на Русі. Роману на тому заспокоїтися б, а він вирушив у Люблін воювати. Там і згинув. І залишилося в нього два спадкоємці... Один чотирирічний Данило, другий дворічний Василько. – Никодим почав неспішно намотувати на ногу онучі, готуючись узутися перед дорогою. – Їх бояри звести зі світу надумали, ось матінка їхня і втекла до польського короля Лешка Білого. Він не був дурнем і взявся кинуте до рук прибирати, а хлоп'ятам лише два міста віддав – Тихомль і Перемишль.

– Як же Данилу Галич повернути вдалося? – поцікавився він.

– Хитрість ляха згубила, хитрість і жадібність, – відповів Никодим, постукуючи взутою ногою. – Він, щоб самому не воювати, новгородського князя Мстислава Удалого закликав: візьми Галич приступом і мені віддай.

– І що? Узав Мстислав?

– Узяти ж бо він узав, – сказав Никодим, усміхаючись, – але віддавати Білому не став. Він Галич законному спадкоємцеві повернув.

– Данилові?

На знак згоди Никодим нахилив голову.

– Щось не чув я, аби новгородці щедрістю славилися, – сказав із сумнівом у голосі Гордій.

– Зате хитрощів їм не позичати, – усміхнувся Никодим. – Мстислав свою дочку Анну за Данила віддав. Поріднилися і заодно союз уклали. Відтоді Данило і княжить у Галичі. І скажу тобі по честі, іншого такого мудрого і справедливого правителя немає на Русі й не було” [Орлик, 2016, с. 12-13] “Багато років боровся він за Галич і перемиг, отримавши в нагороду значний шмат землі від Перемишля до Болохова, від Райгорода до Коломиї. Здавалося б, володій і радій, та хіба дадуть вороги та заздрісники? З півдня угри” [Орлик, 2016, с. 30]. Отже, у результаті довготривалої 33-річної боротьби, завдяки допомозі польського та угорського військ, а також галицьких та інших руських князів, Данилу Галицькому вдалося повернути під свою владу батьківську спадщину». Розповідь доповнює демонстрація на мультимедійній дошці картини А. Теленика «Дружина Данила Галицького», фоном для якої є музичний супровід.

У ході організації освітньої діяльності на уроці по наступній темі «Походи монголів на Русь. Підпорядкування руських князівств Монгольській імперії (Золотій Орді)» у 7 класі, здобувачі освіти безпосередньо знайомляться з подіями монгольської навали під час правління князя Данила Галицького. Вчитель може застосувати такий прийом використання художньої літератури, як побудову розповіді на основі щойно зачитаного чи переказаного уривку твору. Цей прийом передбачає цитування або текстуальний переказ змісту уривка художнього тексту. Так вчитель, використовуючи можливості мультимедійної дошки, зокрема демонструючи інтерактивну карту «Походи хана Батия на Русь-Україну», фрагмент фільму «Захар Беркут» (2019 р., реж. А. Сейтаблаєв, Дж. Вінн), пропонує здобувачам освіти прослідкувати напрямки основних походів та опрацювати уривок з роману Т. Орлика «Данило Галицький»: «Крізь хмари пилу, здійснені татарською кіннотою, кривавими вбачалися світанки... Згарищ і бойовищ стало на Русі стільки, що розжирілі хижачи лінувалися обгризати людські кістки дочиста, як у голодні часи... Нікому було відбудовувати зруйновані міста й селища. Нескінченні людські потоки

прямували все далі й далі на захід, забираючи із собою худобу, несучи птицю та посылну поклажу. Біженців, які майже водночас позбулися даху, землі й нажитого добра, було безліч. Вони проклинали своїх князів, які не зуміли домовитися й дати відсіч великим юрмам ворожого війська, що насувалися зі сходу. Коли орди кочовиків плюндрували рязанські землі, Суздаль і Ростов удавали, що це їх не обходить, але незабаром настала і їхня черга, і тоді вже суздальці з ростовцями стали закликати сусідів на допомогу, але пізно схаменулися: не залишилося в окрузі військ, здатних протистояти ворогові. А потім і Володимир упав, а за ним Торжок, а відтак – Козельськ, що протримався найдовше, але все одно втоплений у крові разом зі своїм малолітнім князем Василем. Розгромивши стіни Києва пробивними гарматами, тартари пішли на Волинь, узяли Кам'янець, Володимир, Полоцьк і багато інших міст руських. Так бувало й раніше, коли половці та печеніги Руссю гуляли, але ті лихі часи непорівнянні з новою величезною бідною. Тартарські орди такі великі були, що там, де вони проходили, ні травинки, ні билинки не залишалося, ніби сарана всю зелень пожерла. Полчища ці вів непереможний і безпощадний полководець Батий, онук самого Чингізхана.

Скупчення це, що ворушиться, удень і вночі гуде, скрипить, бряжчить і брязкає, стовпи пилу здіймаючи до самого неба. У поході ніхто не сміє і очей зімкнути, щоб не гнівити Батия, який то тут з'явиться, то там, сидячи на своєму вогненно-рудому коні з бичачими грудьми і тонкими, ніби точеними, ногами. Махне нагайкою – і ось уже він на горі над Либідь-річкою гарцює, милуючись Києвом, що палає разом із жителями, різьбленими теремами, чудотворними іконами і стародавніми грамотами, на яких записано всю історію Русі. Махне нагайкою вдруге – і топче його баский жеребець згорблені спина полонених, яким велено східці для великого хана складати, – і щоб не пискнула жодна жива душа! А втретє махне – і переноситься просто на протилежний берег Дніпра, щоб вести своє військо все далі й далі, до самого краю землі...» [Орлик, 2016, с. 4-6] «Світ пам'ятає про мою перемогу на Калці і тремтить. Сили мої незліченні. Київ супроти пішов, де тепер Київ? Так з усіма, хто не скорився, було і буде. Ніхто від мого гніву не сховається, ніхто проти волі моєї йти не посміє» [Орлик, 2016, с. 86].

Щойно, на основі зачитаних уривків, можна дійти висновків, що з початком спустошливих монгольських походів сильно погіршився стан руських земель, в тому числі й Данилових. 31 травня 1223 р. відбулася битва на річці Калка, що стала спробою найбільших руських князів зупинити просування монголів, та яка, внаслідок неузгодженості їх дій, закінчилась цілковитою поразкою. Через декілька років монголам вдалося підкорити Рязанське, Володимиро-Суздальське, Переяславське та Чернігівське князівства. Врешті-решт, у 1240 р. Батю вдалося захопити Київ.

Прийом також доцільно доповнити дидактичною грою «Історики розмірковують», запропонувавши здобувачам освіти, поділившись на групи, відповісти на такі запитання:

- У чому основна причина, на думку автора, поразки перед монгольською навалою?
- Яким було становище земель Русі-України після монгольської навали? Які чинники визначали таке становище?

• Як художніми засобами користується автор, описуючи монгольського полководця хана Батия? Чому?

Підводячи підсумок, вчитель зазначає: «Отже, після серії перемог монгольського війська, були розбиті сили руських князів та захоплено найбільші міста Русі, в тому числі й Київ, що дало змогу Батию йти далі на захід та вчиняти набіги на землі Галичини та Волині. Найбільше постраждали такі міста як Володимир, Звенигород, Галич, Райки та Ізяслав. Князівства увійшли до складу створеної Батием держави – Золотої Орди, що завадило Данилові об'єднати усі руські землі».

Прийом аналізу літературних уривків може бути використаний при вивченні наступної теми: «Королівство Руське (Галицько-Волинська держава) у період піднесення і стабілізації (друга половина XIII ст.)» 7 класу. Так, вчитель роз'яснюючи зовнішньополітичні дії князя Данила Галицького, демонструючи за допомогою мультимедійної дошки картину А. Пилиповського «Коронація Данила Галицького», 9 полотен М. Отковича «Король Данило», «Корона Короля Данила Галицького. Поштівка першої третини XX ст.», світлину «Митра перемиських єпископів» (яка за легендою була перероблена з корони короля Данила) та фрагмент з художнього фільму «Король Данило» (2018 р., реж. Т. Химич), розповідає: «Данило не залишав своїх намірів звільнитися від влади Орди. Тому, після переговорів було досягнуто згоди, яка залишилася лише обіцянкою, з Папою Римським Інокентієм IV, який у 1253 р. закликав Польщу, Чехію, Моравію та Сербію до спільного хрестового походу проти монголів. Ці події Т. Орлик у своєму романі “Данило Галицький” висвітлює так чином: “Захід ставав дедалі згуртованішим перед лицем спільної загрози. Тінь Золотої Орди, що насувалася, змушувала правителів наново переглядати свої переконання і змінювати ставлення до сусідів зі сходу. Про це свідчило прибуття в Галич довірених осіб Папи Римського Інокентія Четвертого. Три роки тому Данило вже зустрічався з посланником Папи. То був Плато Карпіні, круглий, маленький чернець-домініканець, що непогано говорив по-руськи. Спочатку він навідався до Василька, а потім уже постав перед старшим братом. Обом утовкмачував те саме: християни всього світу повинні згуртуватися в боротьбі проти азіатських варварів. Мовляв, уже й Німеччина точить мечі, і Франція, тож і вам пора, слов'янські брати. Данило б і не проти, але, як з'ясувалося, Папа Інокентій лукавив. Руських боротися з Ордою підбивав, а сам через Карпіні пропонував Батиеві дружбу довічну. Розгадавши хитрість Риму, Данило до тамтешнього легату охолов, хоча той діставав із рукава то якусь буллу папську, то закликав унію створити з римською церквою, то заступництво самого святого Петра обіцяв, то корону королівську вручав. Корону князь, повагавшись, прийняв, отримавши разом із нею титул ясновельможного короля Русі. І що з того? Та нічого. Скільки не наполягав Данило на загальному хрестовому поході проти Батия, далі туманних обіцянок справа не зрушила. Доводилося покладатися тільки на себе. І Данило навчався бути незалежним. А як же інакше? Його володіння простягалися від Дніпра до самого Бугу і були чи не найбільшою державою Європи. От уже не князівство, а воістину королівство! Щоб не відставати від інших освічених правителів, Данило намагався стежити за всіма нововведеннями науки. Придбав собі трубу, щоб на зірки дивитися, тримав двох ліонських алхіміків, що винаходять формулу для перетворення свинцю на золото,

знав, де розміщений Оксфорд і хто такий Бекон, купував книги філософів, відправив кількох боярських синків до паризького університету. Але поїздка в Орду сильно змінила світогляд Данила. Там він зрозумів, що колишня сила Європи поступово в'яне. Що одними твердокам'яними замками і важкими латниками від монгольських завойовників не відіб'єшся. Потрібна гнучкість, потрібна хитрість, потрібна проста мужицька кмітливість. Ось про що розмовляв він із легатами Папи. Ось що писав у грамотах, які розсилали в Литовію, Полонію, Німеччину. Усі залишалися глухі і сліпі, відмовляючись визнавати очевидне. Римські посланці, ввічливо вислухавши Данила, перейшли до основної мети свого візиту. Інокентію, бачте, не терпілося об'єднати всі церкви під егідою Риму. Це було неважливо, це було не на часі» [Орлик, 2016, с. 147-148]».

Доцільним доповненням до прийому аналізу літературних уривків є використання такого прийому усного методу навчання, як пояснення, оскільки здійснення аналізу унеможливується незнанням здобувачами освіти низки ключових понять та термінів. Так, до поданого уривку вважаємо необхідним подати пояснення поняттям «легат» та «булла». Формуючи креативність мислення у здобувачів освіти, вчитель спочатку пропонує їм розгадати ребуси, потім подає самі визначення: «легат» – особистий представник Папи Римського в іноземному народі або ж частині католицької церкви. Він наділяється певними повноваженнями у сфері католицької віри або ж у церковних справах. Легат призначається особисто папою та посилається з дорученням до уряду, монарха чи певної громади віруючих або ж для організації певного важливого церковного заходу, наприклад організації хрестового походу; «булла» – особливий указ, патент або грамота, видана Папою Римським, головою Католицької церкви. Назва походить від печатки, що прикріплюється внизу до документа.

Ефективному засвоєнню змісту самих понять сприятиме використання вчителем мультимедійної дошки з візуалізацією прикладів та творче завдання здобувачам освіти – створити опорний сигнал на ці поняття (криптограму).

Окрім коментування уривку та пояснення ключових понять та термінів, доцільною буде й організація рольової гри «Відкритий мікрофон», пропонуючи здобувачам освіти поділитися на команди і обговорити такі питання:

- Якими були справжні наміри Папи Римського Інокентія IV щодо Галицько-Волинського князівства?
- Якими були наслідки коронації Данила Галицького?
- Які країни мали разом з Королівством Руським об'єднатись проти Золотої Орди?

Підсумовуючи, вчитель зазначає: «Після переговорів з Папою Римським Інокентієм IV, той направив Данилові королівську корону. У цьому ж 1253 р. Данило Романович коронувався в місті Дорогочин, перетворивши свою державу на Королівство Руське, що у подальшій історії відіграє значну роль у статусі Руської держави серед інших європейських країн».

Використання інноваційного підходу до застосування комбінованого прийому використання художньої літератури на уроках історії України передбачає поєднання усних методів навчання історії з будь-якими іншими прийомами роботи та широким використанням можливостей мультимедійної дошки, мультимедійних презентацій, аудіо- відеозасобів. Розглядаючи цю ж тему, вчитель знайомить здобувачів освіти

з подіями безпосередньої боротьби Данила Галицького проти монгольської зверхності. Так, вчитель може вдатись до прийому сюжетної розповіді, що передбачає послідовне сюжетне оповідання про історичні події чи процеси в їх розвитку. Свою сюжетну розповідь за допомогою мультимедійної дошки вчитель супроводжує демонстрацією поштової марки «Данило Романович (Галицький)» (2003 р., автор О. Штанко), картини А. Теленика «Данило Галицький під Ярославом» та фрагменту з художнього фільму «Данило – князь Галицький» (1987 р., реж. Я. Лупій) і реконструкцією копії обладунків доби правління Данила Галицького. Усе це – у супроводі симфонічної поеми «Данило Галицький» (1942 р.) українського композитора Б. Крижанівського (1894 – 1955 рр.) на текст поеми М. Бажана у виконанні симфонічного оркестру і хору «Чернівці» (художній керівник і диригент Чернівецької філармонії Й. Созанський). Розповідаючи здобувачам освіти про дії князя Данила після коронації, вчитель зазначає: «У 1254 – 1255 рр. війська короля Данила вторглися до Болохівської землі, що стала частиною Золотої Орди, й захопили її. Також була здійснена й спроба взяти Київ. У відповідь на дії Данила було послано проти нього намісника Куремсу. Однак його війська не змогли здолати опір міст Володимира й Луцька і Куремса був змушений відступити назад в степи, що стало першим за довгий час успіхом у боротьбі з монголами. Хід цих подій так описано Т. Орликом у романі “Данило Галицький”: “Дружина Василька Романовича, князя Волинського, підтяглася до Холма. Данило писав братові, що створює військо народне, скликаючи туди всіх, хто здатний тримати зброю. Спочатку Василько не вірив у серйозність цієї затії, але тепер, побачивши натовп мужиків із кілками й сокирами, уперше подумав, що Данило вчинив правильно. Як завжди. Василько не задрив старшому братові, не думав про суперництво з ним. Данило був для нього взірцем із самого дитинства. Він був розумніший, він був сильніший, він був спритніший. Василько вважав за честь бути правою рукою такої людини. Самому йому бракувало не те що сили або розуму, а рішучості, волі, готовності діяти. Плани Василько будував чудові. А ось у життя втілював їх рідко. Якби не Данило, що підштовхує його вперед, він би міг роками стояти на місці. У свої п’ятдесят років Василько Романович усе ще потребував опіки. Її забезпечував старший брат. Вони обидва були князями, але Василько прекрасно розумів, що ніколи не утримав би Волинь, якби не підтримка Данила. Тому, дізнавшись про вторгнення ординців на Галичину, він жодної секунди не вагався перед тим, як заступитися за брата” [Орлик, 2016, с. 174]. “Окрилений перемогами, Данило мав намір відбити у тартар усі руські міста до самого Києва. Сини й Діонісій були його вірними соратниками. Воєвода взяв Межибож, Лев прогнав ординців з-над Бугу, Шварно оволодів усіма містами на схід аж до Жидичева, що на річці Тетерев. Сам Данило відбив Звягель. І все було б добре, якби не підступність литовців, які, замість того щоб допомагати союзникові, почали грабувати і розоряти його володіння в тилу. Довелося повертатися, заганяти їх в озеро і топити там, після чого наступ на Київ захлинувся” [Орлик, 2016, с. 177]. “На буро-зеленій рівнині виднілися намети, дими від багать і тесані колоди, схожі на крихітні тріски. Головне військо князя було розділене на дві частини. Одна половина зараз обходила Лучеськ із тилу, щоб таємно переправитися через Стир і зайти до ординців з флангу. Друга половина ховалася в гаю біля підніжжя пагорба. Ополчення передбачали поставити на тій самій височині, звідки князь оглядав місцевість. Саме добровольцям потрібно було

вдавати галицьку дружину, виманюючи на себе кінноту Куремси. Чи довго вони протримаються? Поки їх будуть знищувати, два зағони обрушаться на табір ординців. Пощастить – захоплять самого темника. Ні – змусять його тікати, а інших розсіють по рівнині й переб'ють» [Орлик, 2016, с. 185]. «За останні роки Данило здобув ще кілька перемог над Куремсою, хоча жодна з них не стала розгромною, остаточною. Хитрий і обережний наставник Батия уникав прямих зіткнень, вважаючи за краще нищпорити вздовж кордонів князівства, здійснюючи швидкі набіги, що не приносили йому ні слави, ні скільки-небудь відчутної переваги.

– Кусає нишком, як пес боягузливий, – говорив Данило, дратуючись з кожним роком дедалі сильніше. – Схопити б його за загривок, щоб не викрутився!

Цим планам не судилося здійснитися. На місце Куремси був призначений лютий, рішучий і вельми войовничий Бурундай, який за шість місяців завдав значної шкоди об'єднаним військам Данила і Василька. Осадивши Волинь, поставив братам ультиматум: або вони переходять під його владу, або він продовжить каральний похід. Одночасно з цим посланці Бурундая підкупили двох галицьких воєвод, які поставили свої дружини під тартарські прапори» [Орлик, 2016, с. 187]».

Вчитель зазначає: «Після успішних дій князя Данила вже у 1258 р. до Галицько-Волинської держави було спрямовано величезне військо на чолі з досвідченим полководцем Бурундаєм, який вирішив діяти шляхом залякування. Він запросив Данила й Василька на знак підтвердження своїх зобов'язань перед Ордою взяти участь у спільному поході проти Литви. Брати, не маючи реальної можливості чинити опір, погодилися – дії Бурундая зруйнували всі плани Данила, і йому довелося починати все спочатку. Однак після цих подій князь почав часто хворіти і вже не міг втілювати в життя свої наміри. У 1264 р. він помер, залишивши після себе значний слід в історії української державності».

У рамках комбінованого прийому, здобувачам освіти може бути запропоновано розглянути інтерактивну карту «Монгольська навала на Українські землі. Галицько-Волинська держава в XIII – XIV ст.» і виконати низку завдань на контурних картах:

- Вкажіть, у якому регіоні почалися перші військові дії Данила Галицького проти Золотої Орди?
- Вкажіть міста, які були визволені Данилом Галицьким з-під гніту Золотої Орди.
- Окресліть територію, де вчиняв свої набіги намісник Куремса.
- Вкажіть міста, які були ключовими під час боротьби Данила Галицького проти Золотої Орди.

Інноваційний підхід до застосування комбінованого прийому використання художньої літератури передбачає організацію вчителем інтелектуальної гри «Без брому: історики дискутують». Здобувачам освіти пропонується розподілитися на команди і підготувати аргументи на підтримку оцінки постаті короля Данила, що була запропонована українським істориком доктором історичних наук, професором М. Волощуком:

- «Апріорі така людина, як Данило, не могла бути пацифістом в класичному розумінні цього терміна, бо його життя постійно було суміжне з військовими чинами».
- «Данило – дипломат і політик, але святим він так і не став».

• «Монгольська тема останні 20 років Данилового життя це була головна тема його правління... Данило, в якійсь мірі, теж грав, так би мовити, на двох ринках. Воно мені до якоїсь міри нагадує політику сучасної України вже в XXI столітті, коли ми хотіли і в Європейський Союз, і з Росією» [Волощук, 2017].

У підсумку вчитель зазначає: «Отже, під час правління Данила Галицького Галицько-Волинська держава отримала певний період стабільності, знову знайшла в собі сили боротися проти монгольського панування та навіть, хоч і на короткий час, але здобула певне піднесення. Також, саме за правління Данила в 1253 р. було отримано королівську корону від Папи Римського, завдяки чому Данило став королем та перетворив свою державу на Королівство Руське, що з цього моменту стало вагомим чинником розвитку Східної Європи».

На думку українського науковця Н. Христана: «Найбільш потужною формою репрезентації пам'яті про Данила Романовича у сучасному українському суспільстві стало широке використання його образу у візуальній культурі» [Христан, 2018, с. 135]. Він же наголошує на тому, що «перетворення Данила Романовича на символ пам'яті минулого як національного, так й історичного, за допомогою монументальних споруд, стало можливим лише після набуття Україною статусу незалежної держави» [Волощук, 2017, с. 135]. Тому на сучасному етапі в якості ще одного доволі ефективного методичного прийому формування історичних уявлень про Данила Галицького можна запропонувати ознайомлення учнів з прикладами присвячених йому монументів у процесі проведення історико-краєзнавчої екскурсії. В основі екскурсійної методики лежать прийоми показу і розповіді. Під час показу пам'ятника, присвяченого Данилу Галицькому, вчитель має розповісти не лише про сам об'єкт, а робити акцент на пов'язаних з ним історичних подіях. Показ об'єкта на екскурсії здійснюється за допомогою різноманітних методичних прийомів: екскурсійного аналізу, який передбачає детальне вивчення екскурсійного об'єкта або огляд його окремих частин; локалізації подій (спосіб показу історичного місця, події, явища відповідно до локальної (місцевої) обстановки); показу наочних посібників з так званого «портфеля екскурсовода», який застосовується з метою доповнення зорового ряду або збагачення сприйняття об'єкта і пов'язаних з ним подій.

Перераховані прийоми використовуються в сукупності і завжди тісно пов'язані з розповіддю. Засобами показу екскурсійних об'єктів є словесний опис (розповідь) і жест.

Крім безпосереднього ознайомлення з пам'ятками монументального мистецтва, вчителю також пропонується показ зображень цих зразків наочності на уявній екскурсії, що проводиться під час вивчення відповідної теми.

Цікавим для вчителя історії може стати використання уривків з музичних творів на уроках, присвячених ознайомленню з матеріалами про князя Данила Романовича. Як наголошують автори дослідження «Утілення образу короля Данила Романовича в українському мистецтві» З. Соланська, С. Соланський та Л. Ластовецька: «Постать Данила Романовича отримала мистецьку інтерпретацію й у царині музичного мистецтва, у жанрах симфонічної поеми, опери та фортепіанного циклу» [Ластовецька-Соланська, Соланський, Ластовецька, 2021, с. 15]. Музичними присвятами цьому історичному діячу стали твори українських композиторів: симфонічна поема «Данило Галицький» Б. Крижанівського, опера «Данило Галицький» М. Волинського, фортепіанний цикл «Про короля Данила, його сина

Лева, принцесу Констанцію та заснування Львова (вісім музичних сторінок з історії України XIII ст.)» М. Ластовецького. Уривки цих музичних творів можна пропонувати учням у якості музичного супроводу в процесі роботи з історичними портретами, зачитування уривків з творів художньої літератури тощо.

Висновки. Таким чином, застосування естетичних засобів навчання історії шляхом використання інноваційних підходів на уроках історії України сприяє формуванню у здобувачів освіти культурної компетентності, урізноманітнює їхню освітню діяльність, підвищує образність матеріалу, що вивчається, допомагає вчителю повноцінно реалізувати компетентнісний підхід в умовах Нової української школи.

Список використаних джерел та літератури

Волощук, М. М., 2017. Князь і король Данило Романович у житті міста Галича 13 сторіччя, *Галич*, 2, 127-146.

Державний стандарт базової середньої освіти [Електронний ресурс]: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoi-serednoi-osviti-i300920-898>

Коляда, І., 2013. Теоретико-методичні засади висвітлення ролі історичної особи на уроках з історії України у 9 класі при вивченні теми: «Російсько-французька війна 1812 р. і Україна (І. Котляревський – організатор козацьких полків у війні 1812 р.)», *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.*, 21, 301-310.

Ластовецька-Соланська, З., Соланський, С., Ластовецька, Л., 2021. Утілення образу короля Данила Романовича в українському мистецтві, *Актуальні питання гуманітарних наук*, 35, 3, 11-18.

Мороз, П., 1997. Методичні вимоги і критерії до характеристики історичної особи, *Історія в школах України*, 3, 20-26.

Ольхіна, Н. І., Діденко, Н. Г., Нерпан, Л. М., Черкаська, Л. С., 2004. *Історичні олімпіади. Рекомендації. Завдання. Відповіді. 8-11 класи*, Київ: Основа, 336 с.

Орлик, Т., 2016. *Данило Галицький*, Київ: Клуб Сімейного Дозвілля, 240 с.

Рибак, І. Ольхіна, Н., 2004. *Методичні рекомендації щодо вивчення особистості. Визначні особистості в історії України*, 1, Київ: Редакція загальнопедагогічних газет, 128 с.

Тоболін, В., 1999. Вивчення життя і діяльності історичних осіб через використання схем-портретів, *Історія в школах України*, 1, 25-28.

Христан, Н., 2018. Мистецтво пам'яті: образ короля Данила Романовича у візуальній культурі сучасної України, *Емінак*, 3(1), 135-148.

References

Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity [State standard of basic secondary education]. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoi-serednoi-osviti-i300920-898> [in Ukrainian].

Khrystan, N., 2018. Mystetstvo pamiati: obraz korolia Danyla Romanovycha u vizualnii kulturi suchasnoi Ukrainy [The Art of Memory: The Image of King Danylo Romanovych in the Visual Culture of Modern Ukraine], *Eminak*, 3 (1), 135-148. [in Ukrainian].

Kolyada, I., 2013. Teoretyko-metodychni zasady vysvitlennia roli istorychnoi osoby na urokakh z istorii Ukrainy u 9 klasi pry vyvchenni temy: «Rosiisko-frantsuzka viina 1812 r. i Ukraina (I. Kotliarevskiy – orhanizator kozatskykh polkiv u viini 1812 r.)» [Theoretical and methodological principles of highlighting the role of historical figures in lessons on the history of Ukraine in 9th grade in the study of the topic: "Russian-French War of 1812 and Ukraine (I. Kotlyarevsky – organizer of the Cossack regiments in the war of 1812)"], *Problems of the history of Ukraine of the XIX - early XX centuries*, 21, 301-310. [in Ukrainian].

Lastovetska-Solanska, Z., Solansky, S., & Lastovetska, L., 2021. Utilennia obrazu korolia Danyla Romanovycha v ukrainskomu mystetstvi [Incarnation of the image of King Danylo Romanovych in Ukrainian art], *Current issues of the humanities*, 35, 3, 11-18. [in Ukrainian].

Moroz, P., 1997. Metodichni vymohy i kryterii do kharakterystyky istorychnoi osoby [Methodological requirements and criteria for the characterization of a historical figure], *History in schools of Ukrain*, 3, 20-26. [in Ukrainian].

Olkhina, N., Didenko, N., Nerpan, L., & Cherkaska, L., 2004. *Istorychni olimpiady. Rekomendatsiyi. Zavrannya. Vidpovidi. 8-11 klasy* [Historical Olympiads. Recommendations. Task. Answers. Grades 8-11], K.: Osnova. [in Ukrainian].

Orlyk, T., 2016. Danylo Halys'kyu [Danylo Halysky], *Klub Simeynoho Dozvillya* [Family Leisure Club], Kyiv, 240 s. [in Ukrainian].

Rybak, I., & Olkhina, N., 2004. Metodichni rekomendaii shchodo vyvchennia osobystosti. Vyznachni osobystosti v istorii Ukrainy, 1 [Methodical recommendations for the study of personality. Outstanding personalities in the history of Ukraine, 1], K.yiv: Editorial Board of General Pedagogical Newspapers, 138 s. [in Ukrainian].

Tobolin, V., 1999. Vyvchennya zhyttya i diyal'nosti istorychnykh osib cherez vykorystannya skhem-portretiv [Study of life and work of legal entities through the use of portrait schemes], *Istoriya v shkolakh Ukrayiny* [History in schools of Ukraine], 1, 25-28. [in Ukrainian].

Voloshchuk, M. M., 2017. Kniaz i korol Danylo Romanovych u zhytti mista Halycha 13 storichchia [Prince and King Danylo Romanovych in the life of the city of Halych in the 13th century], *Galich*, 2, 127-146. [in Ukrainian].

FORMATION OF STUDENTS' HISTORICAL AWARENESS OF PRINCE DANYLO ROMANOVYCH DURING THE HISTORY OF UKRAINE CLASSES IN 7TH GRADE: THE ROLE OF AESTHETIC MEANS OF TEACHING IN THE FORMATION OF CULTURAL COMPETENCE

Ihor Koliada

Doctor of Historical Sciences,
Professor of the Department of Methods of Teaching Social Disciplines and Gender Education,
National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv

Stepan Borchuk

Doctor of Historical Sciences,
Professor of the Department of World History,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk

Yanina Kambalova

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department of Methods of Teaching Social Disciplines and Gender Education,
National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv

Liudmyla Drohomiretska

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor of the Department of History of Ukraine and Methods of Teaching History,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk

Abstract. *An involvement of aesthetic means of teaching history with the opportunities of innovative technologies, in particular multimedia, promotes deeper mastering of the material in the process of studying the life of a certain historical personality. The authors of the article propose methodological methods of applying innovative approaches to the usage of aesthetic means of teaching history in the formation of figurative awareness of Prince Danylo Romanovych in studying the history of Ukraine in 7th grade. The purpose of the study is to analyze the historical methods of mastering historical material about Prince Danylo Romanovych using the works of literature, music, painting and sculpture. During their work the authors of the article used theoretical methods of generalization and comprehension of collected information – analysis and synthesis of facts from the life of Prince Danylo Romanovych, which were described in literary sources, comparison and modeling the methods of forming historical awareness with the help of aesthetic means. The article result is the creation of practical usage examples of working with literature and art works methods in Ukrainian history classes, in particular during the studying of materials dedicated to the prominent figure in the history of Ukraine – the Prince Danylo Romanovych. There have been proposed the latest approaches to the formation of awareness of historical personalities in history classes on the example of an outstanding historical figure of Ukrainian history – Prince Danylo Romanovych. The role of aesthetic learning tools in the process of forming cultural competence was*

demonstrated as well. Materials of the article can be used by the authors of textbooks and methodical recommendations of history of Ukraine course. In the process of writing the article, the authors concluded that the application of aesthetic means of teaching history through usage of innovative approaches in Ukrainian history classes contributes to the formation of students' cultural competence education, diversifies their education activities, increase the imagery of the material being studied, helps the teacher fully implement the competency approach in the conditions of the New Ukrainian school.

Keywords: *historical personality, aesthetic means of teaching history, fiction, methodological techniques, multimedia board.*